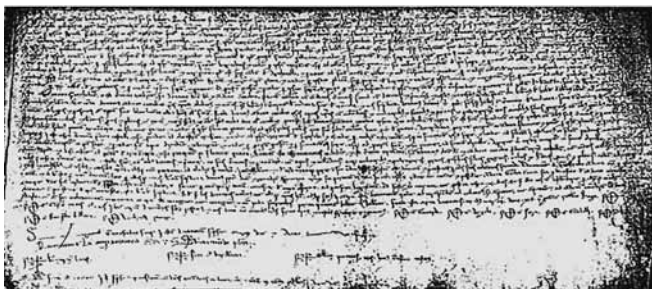

sant pere, any 1011

DOCUMENT ORIGINAL DE LA DONACIÓ.

Document de donació del terme de Sant Pere (s. XI)

Aquest document és un trasllat d'un pergamí més antic, concretament del 13 de març de 1011, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. És el núm. 99 del comte Ramon Borrell i està escrit en llatí. És la primera notícia escrita que coneixem de Sant Pere: la donació del terme que feren Guifré i Guisla, senyors del lloc, al monestir de l'illa Gallinària, que es troba en l'actual Itàlia. Us en facilitem la traducció al català:

"Aquest és el trasllat d'una donació, el contingut de la qual és el següent: que les coses donades si han estat lliurades de cap manera poden ser tornades al donador. Així doncs, en nom de Déu omnipotent, jo, Guifred, i la meva muller Guisla som donadors al senyor Déu i a Sant Marí i a Sant Martí que han estat construïts a l'illa Gallinària i ho fem per Déu i per remei de les nostres ànimes i la de tots els nostres parents. En primer lloc donem a l'esmentat cenobi

l'església de Sant Pere de Riudebitlles amb els seus termes i les seves quadres: afronta a sol ixent amb el coll dit de Bremon i va pel camí públic fins al torrent anomenat Denaria, i pel torrent fins al riu de Bitlles, i prossegueix fins al gorg anomenat Borrell i surt al torrent dit Matricarias, i continua pel torrent fins al Pratell i va pel torrent i per les figueres anomenades Plexades i pel prat dit Gevericum i pel camí públic; a migjorn afronta amb el camí públic que va fins a Molias Solas; afronta amb el sol ponent amb el camí que va al coll Fornell i passa pel mig del camí fins al torrent anomenat de Llobeta, i continua pel torrent i pels Canabaris amples i per la coma que hi ha sobre la casa de Morató, i passa pel cim del puig anomenat Gallicà i pel cim de la serra fins al puig anomenat Castellar i baixa dintre del riu de Riudebitlles; afronta pel nord amb el riu de Riudebitlles i continua per aquest riu fins al torrent dit "Barraquies" i pel torrent fins al coll anomenat Guia i pel cim de la serra arriba al coll Roig i, recte, baixa pel comellar a la font d'Arquinall i continua pel límit i marge que hi ha sobre la coma de l'Arquinall fins a la fi de la coma i d'allí traspassa, i pel mig del com d'Artimi baixa recte a la coma i surt pels peus de la muntanya fins a la coma de Lenari i travessa pel camí i surt a la plana, i per la plana sobre el puig de Berter continua pel límit i marge i arriba al coll rubió pel mig de la serra, i pel coll de Pigordanes i pel mig de la serra arriba al Puig-gros, i per la serra del Puig-gros baixa al torrent que travessa i arriba al coll de Bremon i al camí públic. (...)

Ha es ta feta aquesta escriptura de donació el dia tres de les idus de març de l'any 15 del rei R obert (13-3-1011). Signe de Guifred = Signe de Guisla, la seva muller, nosaltres q ue hem manat fer escriure aquesta escriptura de donació i hem pregat als testimoniis que la signessin. = Signe de Gontard = Signe d'Argela = Signe de Pere = Signe de Guadall = Signe de Bremond=Signe de Bonfill Bellús = Signe d'Amalric Goma t= Gaufred, sacerdot, que ha escrit aquesta donació en el dia i l'any expressat més amunt = Ramon, levita i degà = Ramon, prevere = Signe de Berenguer Bou = Signe de Pere de Barcelona = Signe de Guillem Pintor, testimoniis d'aquest trasllat = Signe de Pere Corró que ha fet escriure aquest trasllat amb les lletres esmenades en la línia 20 i 22, el dia de les nones d'octubre de l'any 1188 (6 d'octubre)."

A continuació us presentem un estudi molt rigorós de la historiadora sitgetana Carme Muntaner que situa el context històric del s. XI, quan va tenir lloc aquesta donació. Aquest treball ens dóna les claus per entendre aquest fet històric, per això us animem que el llegiu amb atenció.

Sant Pere de Riudebitlles en el context penedesenc d'inicis del segle XI

Enguany Sant Pere de Riudebitlles celebra el seu mil·lenari, o potser més ben dit, el mil·lenari de la fundació del seu priorat.¹ Aquesta fundació es va fer

1. El topònim Riudebitlles –*rio de Birlas*– està documentat per primer cop quasi un segle abans, el 917, en una donació feta al monestir de Sant Cugat del Vallès (Rius: 1945, doc. 9).

per iniciativa d'un matrimoni, Guifré de Mediona i la seva muller Guisla, que el 1011 donaven a la llunyana abadia de San Martino dell'Isola Gallinaria, a Albenga (actual Ligúria, a Itàlia), "l'església de Sant Pere de Riudebitlles, amb els seus termes i les seves quadres", amb tots els seus delmes, censos i usos (Feliu: 1999, doc. 100). En quin moment, però, hem d'entendre aquesta donació? En quin context històric es pot situar el Riudebitlles de principis del segle XI i per què es va donar aquesta església amb els seus termes a una abadia tan llunyana?

Sant Pere de Riudebitlles formava part en aquella època del que coneixem com a marca del Penedès. Una marca era un territori més o menys ampli que formava part d'un comtat i que tenia un caràcter específic de zona de frontera (Biosca: 2001, 17). Per als homes del segle X, aquest mot era equivalent a un territori particularment exposat als perills (Bonassie: 1979, 103-104). En aquest cas, la marca del Penedès era el territori de frontera del comtat de Barcelona, que feia de límit entre el territori cristià i el musulmà i que va conservar aquesta funció durant els segles X i XI. S'ha de dir que aquest espai fron-

terer no va ser mai un territori desert. Una part de població s'hi hauria mantingut des de segles abans i altra, vinguda des del nord, des de la Catalunya Vella, hauria anat ocupant terres lliures, disponibles, especialment des d'inicis del segle x.

Uns segles abans, a inicis del segle VIII, gran part del territori català havia estat envaït per tropes musulmanes, que van establir-s'hi durant aproximadament un segle, fins que els francs van fer endarrerir les seves posicions. Degut a aquesta presència de prop d'un segle –i que en altres llocs de Catalunya es va allargar encara més–, alguns estudiosos afirmen l'existència d'assentaments musulmans a la zona del Penedès, i també, concretament, a la zona propera a Sant Pere de Riudebitlles: ho justifiquen donant una etimologia d'origen àrab a topònims com Mediona o Lavit, però no hi ha evidències arqueològiques que ho demostrin (Kirchner: 1999, 122-127).

El 785 els francs van aconseguir Girona i, el 801, Barcelona. Els francs eren un poble d'origen germànic, que remuntava la seva existència al segle V dC. El seu poder es va anar estenent per tot Europa fins que a principis del segle IX dominaven gran part de l'occident europeu. Successivament, diverses dinasties van regnar sobre els francs: els merovingis; els carolingis, dels quals el representant més important és Carlemany, nomenat emperador d'Occident el 800; i els capets. D'aquest regne franc depenien, en un principi, els comtats catalans, que conformaven l'anomenada Marca Hispànica. Per això, com veurem després, els documents catalans dels segles IX i X, i també el segle XI, es dataven a partir dels regnats dels reis francs.

Entre els segles IX i X, molt lentament, la frontera entre cristians i musulmans va anar desplaçant-se cap al sud. L'enemic musulmà, però, s'anava fent cada cop més poderós. A principis del segle X s'instaurava el califat de Còrdova, un gran i poderós regne, en oposició als petits i emergents comtats catalans. Aquest califat destacava, a més de per ser un referent cultural de l'època a tot Europa, per la seva força militar. I, en aquest sentit, una actuació proposada pel propi califat, per tal d'afeblir les forces dels enemics cristians, eren les ràtzies, conegudes també com a algarades. D'aquestes ràtzies, que s'acostumaven a fer en època estival, se'n van realitzar moltes, tot i que no eren periòdiques. Potser la més coneguda és la ràtzia d'Al-Mansur, de l'estiu de 985, que va destruir la ciutat de Barcelona i les seves rodalies. Eren atacs per sorpresa, fets per expedicions militars, que buscaven rapinyar i assaltar els llocs per on passaven, per després tornar ràpidament al punt d'origen. No deixaven guarnicions ni destacaments als llocs atacats, sinó que el que volien era aconseguir un botí substancial i emportar-se hostatges per després obtenir importants xifres en rescats.

Amb tot això, el Penedès era un territori força vulnerable a aquestes incursions. La terra penedesenca era un ampli passadís nord-sud, que ja en temps romans havia estat utilitzat com a important via de comunicació, la coneguda Via Augusta. En diverses ocasions, les tropes musulmanes van fer servir aquest pas per dirigir-se cap al nord. En l'atac d'Al-Mansur, per exemple, va caure Olèrdola, que trigà uns anys en recuperar-se, i altres castells de la zona. També la incursió sarraïna que va destruir Manresa entre l'any 1000 i el 1002 va passar pel Penedès, i comportà la

destrucció de la torre episcopal de la Granada (Salrach: 1998, 262).

Tot plegat convertia el Penedès en un territori poc segur, vulnerable a aquests atacs esporàdics. De fet, arran d'aquestes ràtzies, l'obra repobladora represa pel comte Borrell en els darrers anys del seu regnat s'havia paralitzat. Aquesta repoblació s'havia propiciat després de la firma d'un tractat de pau amb el califat, el 940, tot i que en aquest tractat els cristians es comprometien a enderrocar les fortificacions fetes a la frontera. Tot i això, a la segona meitat del segle x, altres governants a més del comte havien animat aquest repoblament: Galí, veguer de les fronteres del Penedès, havia propiciat des del seu castell de Sant Martí Sarroca la colonització cap a l'actual Baix Penedès; o l'ardiaca Seniofred reactivà la repoblació d'Olèrdola, restaurant-hi l'església de Sant Miquel i Sant Pere (Sobrequés: 1991, 10; Milà i Fontanals: 1868, 516).

Durant tot els segles x i xi, la marca penedesenca es va anar repoblant. Aquest territori ofería diferents possibilitats a diversos tipus de gent: als camperols, per poder conrear noves terres; als fugitius, per refugiar-se en els boscos; als nobles, per assentar els seus senyorijs; a l'Església, per ampliar la seva influència; i als comtes, per consolidar i estendre el seu poder (Biosca: 2001, 17).

Homes i dones ocupaven terres lliures de la marca per artigar-les i establir-s'hi, formar una família i fer-hi arrels. Nombrosa documentació de l'època ens parla de vendes i donacions de terres cultivades, de vinyes, d'horts, també a la zona del Riudebitlles. Una venda del 956 ens parla de cases i casals, terres, vinyes, oli-

veres, recs, molins i una resclosa, tot situat al terme del castell de Lavit, prop del Riudebitlles (Rius: 1945, doc. 45). I uns anys després, el 992, Geribert, fill del vescomte Guitard, ven al monestir de Sant Cugat del Vallès els molins i les aigües del riu Anoia i el Riudebitlles (Rius: 1945, doc. 278). Són elements prou indicatius que aquella no era una terra erma, sense vida, sinó més aviat al contrari.

Paral·lelament, des dels estrats superiors de la societat, es va dur a terme una tasca d'organització del territori. Els comtes de Barcelona i els seus col·laboradors, els vescomtes i bisbes de Barcelona, el monestir de Sant Cugat i alguns llinatges nobles, com els Santmartí, Cervelló, Besora, Castellet, Gurb, Queralt, Òdena, van participar-hi activament. Mostra d'aquesta organització és la xarxa de fortificacions que va estendre's com una teranyina sobre tot aquest territori. Una xarxa cada cop més complexa. Molts dels castells propers a Sant Pere de Riudebitlles ja surten citats al llarg del segle x: Subirats (917), Olèrdola (929), la Granada (950), Lavit (956), Font-rubí (956), Mediona (977), Monistrol d'Anoia (992), entre altres (Salrach: 1998, 259). I un darrer element contribuïa a reforçar els comtats catalans: el 1031 es desintegrava el Califat de Còrdova, tot i que ja des de 1009 patia un declivi progressiu. Amb això, els papers es van canviar, i ara eren els cristians els qui feien ofensives en terres musulmanes per obtenir botí en or i captius (Bonnassie: 1979, 305-306).

Sant Pere de Riudebitlles estava encaixat dins d'aquesta xarxa de castells de la frontera, tot i que sembla que al seu territori no hi havia cap fortificació defensiva. Sabem en canvi, gràcies al document de donació del 1011, que hi havia una església, situada

L'ILLA GALLINÀRIA, SITUADA DAVANT D'ALBENGA, ON ES TROBAVA EL MONESTIR DE SAN MARTINO.

pràcticament al mateix lloc on avui trobem la parròquia de Sant Pere, de la qual depenia un territori ben delimitat. Guifré de Mediona l'havia rebut per herència dels seus pares, i Guisla, pel matrimoni amb Guifré. Fins ara no sabem gaires coses d'aquest matrimoni. Guifré era fill d'Ervigi de Cabra i d'Almentruda, els quals van rebre, el 27 de setembre del 980 i de mans de Borrell II, comte de Barcelona, el castell de Cabra (situat a l'Alt Camp), en lliure i franc alou (Udina: 1951, doc. 186). De fet, aquest castell de Cabra també estava inclòs en la donació que Guifré i Guisla van fer el 1011 a l'abadia de San Martino dell'Isola Gallinaria.

Detinguem-nos un moment en aquesta donació. El 13 de març del 1011 Guifré i Guisla feien donació a favor de l'abadia de San Martino dell'Isola Gallinaria

de diverses propietats en lliure i franc alou: l'església de Sant Pere de Riudebitlles amb els seus termes i quadres –en el document es detallen uns límits que són pràcticament iguals als de l'actual terme municipal–, amb els seus delmes, primícies, censos i usos; els alous* i vinyes que el matrimoni tenia als termes de Mediona i de Terrassola; tot plegat amb l'empru dels boscos i les pastures i també, com diu el text, *“les aigües nostres amb molins i fonts i prats i pedregars, horts, hortals, boscos, garrigues amb tots els tipus d'arbres amb fruits o sense fruits, cultius i erms, pendents i plans”*.² A més, donaven el castell de Cabra (a l'actual Alt Camp), amb tots els seus termes. La donació tenia unes condicions específiques: Guisla hauria de posseir tot allò durant la seva vida, i donaria a canvi a l'abadia, cada any pel dia de Sant Martí, dues unces d'or.

Els documents medievals acostumaven a tenir tots una mateixa estructura final, el que es coneix tècnicament com escatocol. En primer lloc, s'anota la data. En aquest punt, fent referència al que hem dit anteriorment, el document està datat a partir del regnat d'un rei franc: es tracta del quinzè any del regnat del rei Robert, corresponent a l'any 1011 en el nostre sistema. A continuació, trobem la firma dels protagonistes de l'acte, en aquest cas el matrimoni format per Guifré i Guisla, i també la firma dels testimonis, que acostumaven a ser coneguts, amics o familiars

2. En base a aquesta donació de les aigües es va legitimar, l'any 1961, la propietat comunal de l'aigua en els estatuts de la Sèquia Comunal de Sant Pere de Riudebitlles (Arxiu de la Sèquia Comunal – Comunitat de Regants, *Ordenanza de la comunidad de regantes de la acequia comunal de San Pedro de Riudevitlles. Reglamentos del sindicato y del jurado*, p. 6,).

dels actors principals. Tancava el document el sacerdot que redactava el document, que seria substituït, en la documentació a partir del segle XII, per la figura del notari.

El 1011, doncs, Guifré i Guisla donaven l'església de Sant Pere de Riudebitlles i alguns alous i vinyes que tenien a Terrassola i a Mediona –juntament, com hem dit, amb el castell de Cabra– a l'abadia de San Martino dell'Isola Gallinaria. Però per què es va fer la donació d'aquesta església a una abadia, i justament a una que estava tan allunyat? D'entrada, fer una donació d'aquest tipus a una abadia era un costum bastant habitual en aquella època. En els testaments s'acostumaven a fer molts llegats a esglésies i monestirs “per a la salvació de l'ànima”. Molts també optaven per donar un territori, especialment en zones de frontera o en llocs apartats, a un monestir per tal que hi atragués població, artigués les terres ermes i organitzés el seu territori. De fet, Sant Pere de Riudebitlles formava part dels vint monestirs de nova fundació que es van edificar a Catalunya entre mitjans del segle X i mitjans del segle XI (Bonnassie: 1979, 419).

I per què una abadia d'un lloc tan allunyat? Els mandataris catalans de l'època tenien una certa simpatia per Roma i, per extensió, per la resta de territoris de la península itàlica. En aquella època els comtats catalans s'estaven desvinculant del rei franc, i per això es buscava una certa protecció papal. Amb aquest motiu es van organitzar diverses ambaixades a Roma per visitar el Papa, i es van estrènyer les relacions no només amb el papat sinó també amb diversos monestirs itàlics. A més, molts monestirs catalans van patir en aquesta època escàndols derivats de casos

de corrupció en el nomenament de càrrecs, fet que no els convertia pas en institucions gaire atractives a ulls dels donadors (Bonnassie: 1979, 289).

Hem d'entendre, doncs, la fundació del priorat de Sant Pere de Riudebitlles, l'any 1011, com una voluntat per part de Guifré de Mediona i de Guisla de repoblar el seu territori. Després de molts anys de sofrir els atacs musulmans i, per tant, de viure en una contínua sensació d'inseguretat, semblava, a inicis del segle XI, que arribava el temps de pau. Per tant, què res millor que donar unes terres com les de l'església de Sant Pere a un monestir, encara que fos allunyat com aquest, perquè organitzés allà una comunitat monàstica i atragués població que es dedicés al cultiu de la terra, al treball del camp i de la vinya. I què res millor que una abadia italiana, amb el prestigi que comportava en aquella època tot el que fos proper al papat, per dur a terme aquesta empresa?

Què va passar després de l'any 1011? Al cap de ben poc, es deuria organitzar una petita comunitat de monjos, no sabem si autòctons o arribats d'Itàlia. Es tractava d'un priorat, és a dir, la comunitat estava regida per un prior que, al seu torn, depenia de l'abat de San Martino dell'Isola Gallinaria. Sembla que aquesta comunitat no va ser mai gaire gran. El priorat es beneficiava de les rendes derivades de les seves propietats: aquestes eren cultivades per uns pagesos, els quals li havien de retre anualment un seguit de censos i altres rendes. Un capbreu* de 1427,³ ens indica que rebia diversos censos de persones

3. Conservat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

de Sant Pere de Riudebitlles, Mediona, Terrassola, Font-rubí i Cabrera. Normalment, una persona de la comunitat s'encarregava de recollir tots aquests censos de mans dels pagesos, o bé es podia arrendar a un tercer el dret de recollir-los. Ara per ara, no sabem com arribaven, en aquest cas concret, aquests censos a l'abadia de l'Isola Gallinaria. Segurament una part es quedava a Sant Pere de Riudebitlles per a ús del propi priorat i una altra part, potser una quantitat fixada, s'enviava puntualment, cada any, a la seu central.

El priorat de Sant Pere de Riudebitlles va anar caient progressivament en decadència. A finals de l'edat mitjana, el 1428, quan comptava només amb una comunitat de cinc membres, el priorat va ser unit a l'abadia de Montserrat, i des de llavors va anar subsistent d'una manera més aviat precària fins al 1801, quan va ser secularitzat.

Carme Muntaner i Alsina *Historiadora*

Lèxic*

Alou: Propietat territorial lliure i exempta de tota càrrega i dret senyorial.

Capbreu: Document o volum que conté les declaracions de béns fetes pels vassalls d'un senyoriu, i les càrregues que comporten.

Bibliografia

BIOSCA, E.; VINYOLÉS, T.; XORTÓ, X., *Des de la frontera. Castells termenats de la Marca*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2001.

BONNASSIE, PIERRE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, 1/ Economia i Societat pre-feudal, Barcelona: Ed. 62, 1979.

FELIU, G.; SALRACH, J. M. (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, vol. I, Barcelona: Fundació Noguera, 1999.

KIRCHNER, HELENA, "Migracions, assentaments pagesos, espais agrícoles i l'arqueologia d'al-Andalus a Catalunya", dins *Musulmans i Catalunya*, Miquel Barceló coord., Barcelona: Empúries, 1999, p. 113-142.

MILÀ I FONTANALS, MANEL, "Apuntes històrics sobre Olérdula", *Memòries de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, t. II, 1868, p. 505-528.

RIUS, JOSEP (ed.), *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, vol. 1, Barcelona: CSIC, 1945.

SALRACH, JOSEP M., *El procés de feudalització (segles III-XII)*, *Història de Catalunya* (Pierre Vilar dir.), vol. 2, Barcelona: Ed. 62, 1998.

SOBREQUÉS, SANTIAGO, *Els grans comtes de Barcelona*, col·lecció Història de Catalunya. Biografies catalanes, vol. 2, Barcelona: Vicens Vives, 1991.

UDINA, FREDERIC, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X: estudio crítico de sus fondos*, Barcelona: CSIC, 1951.